

23. Сидоренко Е.В. Тренинг влияния и противостояния влиянию. – СПб.: Речь, 2007. – 256 с.
24. Хартли М. Как превратить стресс из врага в союзника. – К.: София, 1997. – 144 с.
25. Шейнов В.П. Скрытое управление человеком (Психология манипулирования). – М.: АСТ; Минск: Харвест, 2006. – 816 с.
26. Шостром Э. Человек-манипулятор. Внутреннее путешествие от манипуляции к актуализации / Пер. с англ. – К.: PSYLIB, 2003. – 129 с.
27. Якобсон П.М. Чувства, их развитие и воспитание. – М.: Знание, 1976. – 96 с.

The structure of manipulator's personality in the context of conception of personalization written by A.V. Petrovskiy is on the tapis of the article. The author determines age-related particular qualities of youth, which are the internal prerequisites of manipulative interpersonal relations development.

Key words: structure of personality, personalization, age-related particular qualities, interpersonal relations.

Отримано: 10.10.2009

УДК 159.947.2

Н.В. Пророк

САМОДЕТЕРМІНАЦІЯ ПРАКТИКУЮЧОГО ПСИХОЛОГА В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ

У статті уточнюються поняття «самодетермінація» особистості і розкривається зміст поняття «професіоналізація». Розглядаються можливі шляхи операціоналізації поняття «самодетермінація».

Ключові слова: самодетермінація, професіоналізація, саморозвиток особистості, поведінка, здібності.

В статье уточняется понятие «самодетерминация» личности и раскрывается содержание понятия «профессионализация». Рассматриваются возможные пути операционализации понятия «самодетерминация».

Ключевые слова: самодетерминация, профессионализация, саморазвитие личности, поведение, способности.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інформаційних технологій, зростання конкуренції в усіх областях життя потребує від особистості вміння швидко адаптуватися до нових умов, вдосконалювати свої якості, опановувати модерні технології тощо. Тому проблема вивчення психологічних механізмів саморозвитку особистості стає дедалі актуальнішою.

Прикметою сучасного стану психологічної науки є збагачення, поглиблення і уточнення понять, які описують процес саморозвитку особистості. Це стосується і такого конструкту, як «самодетермінація». Взагалі, розробка категорійного апарату може слугувати важливою справою створення нової цілісної теорії психології людини та її особистісного зростання. Але не будемо забувати, що розведення різних понять, які стосуються саморозвитку особистості, відбувається лише на рівні теоретичного аналізу. В житті ж різні аспекти саморозвитку виступають як єдине ціле. Тому, уявлення про природу саморозвитку, його механізми і особливості потребують переосмислення виходячи із сучасного рівня знань.

Метою нашої роботи є визначення концептуальних засад дослідження самодетермінації практикуючого психолога в процесі професіоналізації.

Перш за все, необхідно визначити терміни «самодетермінація». Нагадаємо, що це поняття (як і терміни «самоактуалізація», «самореалізація», «самоздійснення», «самотворення», «самоосвітня діяльність» тощо) психологи згадують у контексті саморозвитку особистості. Тобто самодетермінація – це термін, який висвітлює певні аспекти процесу розвитку особистості, набуття нею зрілості, компетентності. Самі поняття «детермінація» (від лат. *Determinatio* – обмеження, визначення), «детермінанта» (причина, що визначає виникнення явища) обслуговують філософську концепцію, що стверджує об'єктивну закономірність і причинну зумовленість усіх явищ природи, суспільства і мислення, на протилежність індетермінізму [23, с. 247]. Психологія, як наука побудована на допущенні, що всяка поведінка людини є закономірною, що вона *детермінована* певною кількістю складних, часто не до кінця зрозумілих сил. Самодетермінація *означає здібність людей до певного ступеню самим визначати власну поведінку, керувачись при цьому своїми думками і почуттями* [12, 20].

Аналіз наукової літератури з означеної проблеми свідчить, що вивчення самодетермінації напряму пов'язується не тільки з саморозвитком особистості, а й з вольовою саморегуляцією, самопізнанням і самовихованням [1, 3, 5, 13 та ін.]. На думку Е. Дісі, енергію для прояву волі дає внутрішня мотивація, в основі якої лежить вроджена потреба в компетентності. Сучасні уявлення про мотиваційні процеси значну роль у самодетермінації відводять афекту і пізнанню (а не тільки волі як усвідомленої, довільної поведінки, в основі якої лежить психічний образ бажаного результату).

Поняття «самодетермінації» найбільш розроблено в теорії самодетермінації поведінки (Е. Дісі, Р. Раян та ін.). Згідно з цією теорією, кожна людина має три базові психологічні потреби [20, 21, 13]: *потреба у самодетермінації* (чи потреба у автономії і самостійності – потреба відчувати самого себе джерелом власної активності); *потреба в компетентності і ефективності* (потреба відчувати себе компетентною, знаючою людиною, яка вміє щось робити); *потреба у значущих міжособистісних відносинах* (потреба бути включеним у значущі відносини з іншими людь-

ми в процесі діяльності). Вдоволення цих потреб призводить до особистісного розвитку і психічного здоров'я. Наприклад, якщо сімейне оточення забезпечує адекватну реалізацію цих потреб, то діти, як правило, розвиваються психічно здоровими і асимілюють ці життєві цінності, які і в подальшому житті забезпечать безперервне вдоволення цих базових психологічних потреб. З іншого боку, якщо людина стикається з труднощами у задоволенні названих потреб, то швидше за все вона буде відчувати неспокій і мати погане психічне здоров'я.

Сучасна концепція самодетермінації включає в себе чотири теорії, кожна із яких була розвинута для того, щоб дати пояснення різним мотиваційним феноменам, які проявлялися в ході експериментальних досліджень [13, 11].

1. Теорія когнітивної оцінки, яка розглядає процес оцінки людиною співвідношення впливу на неї зовнішнього / внутрішнього.
2. Теорія організмичної інтеграції, яка досліджує вплив процесу інтерналізації зовнішніх стимулів на розвиток внутрішньої мотивації.
3. Теорія каузальної орієнтації, яка описує індивідуальні відмінності в особистісній орієнтації людей і її причини.
4. Теорія базових потреб, яка вивчає базові потреби людини та їх вплив на психологічне благополуччя.

Дослідження показали, що для формування стійкого почуття психологічного благополуччя недостатньо одного вдоволення базових потреб. Необхідна ще й орієнтація на внутрішні цінності (цінність розуміється як уявлення про те, що для людини є найбільш значущим).

Життєві цінності в теорії самодетермінації поведінки поділяють на дві групи: внутрішні прагнення і зовнішні прагнення. Наприклад, в ці групи (по результатах досліджень, проведених в руслі даної теорії) Kasser T. і Ryan R.M. об'єднали такі цінності: внутрішні прагнення – особистісний ріст, прихильність і любов, служіння суспільству, здоров'я; зовнішні прагнення – матеріальне благополуччя, соціальне визнання через популярність, фізичну привабливість [цит. по 21]. Внутрішні прагнення, на думку цих дослідників, – це життєві цілі, які забезпечують вдоволення основних психологічних потреб у самодетермінації, компетентності (ефективності), прихильності. Саме ці потреби і їх вдоволення сприяють особистісному зростанню та психічному здоров'ю. Зовнішні прагнення – це стани, які мають ознаки благополуччя і визнання. Оцінка і досягнення їх залежать від реакцій інших людей. Ці прагнення, як правило, є засобами досягнення деяких зовнішніх по відношенню до особистісного «Я» цілей і засобами реалізації потреб, які не призводять до особистісного росту. Американські дослідники на виборках студентів коледжів і дорослих виявили таку закономірність: існує позитивний зв'язок між відносною перевагою внутрішніх праг-

нень і показниками психічного здоров'я та негативний – між зовнішніми прагненнями й психічним здоров'ям.

Дослідження В.Н. Чиркова [20] підтвердили відносно універсальну закономірність, яка не залежить від культурних і соціоекономічних чинників: чим сильніше людина орієнтована на внутрішні прагнення (цінності) у протигагу зовнішнім, – тим вище вона оцінює важливість зовнішніх цінностей у порівнянні з внутрішніми, тим нижче її психологічне благополуччя. Тобто, дані цього дослідження дозволяють признати, що домінування таких цінностей, як багатство, популярність і фізична привабливість над загальнолюдськими цінностями призводять до психологічного нездоров'я не тільки в США, де ці цінності традиційно є домінуючими, а і в зовсім іншій країні, в Росії.

В цьому контексті доречно нагадати головну ідею гуманістично зорієнтованих концепцій розвитку: глибинне, сутнісне ядро людини створюють її потреби в істині, добрі, красі, любові. Це – найзначущі потенції людини. Ця сутність людини первинно безконфліктна, несуперечлива, має величезний енергетичний потенціал самопрояву і самовизначення. Роль зовнішніх умов (як вважають автори цих концепцій) у процесах сутнісного самозростання зводиться лише до сприятливих чи несприятливих [10, 14].

Дуже важливим для розуміння сутності самодетермінації є суб'єктний підхід, який на п'єдестал розгляду виносить внутрішню активність особистості (С.Л. Рубінштейн, Б.Г. Ананьєв, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко та ін.). При цьому внутрішню активність розглядали як прояв творчості, створення певного ідеалу, оскільки в основі волі (як усвідомленої, довільної поведінки) лежить психічний образ бажаного результату.

Українська психологічна наука розглядає самодетермінацію (як здібність людини до певного ступеню самій визначати власну поведінку, керуючись при цьому своїми думками і почуттями) на основі теорії спонтанійного розвитку психіки, розробленої Г.С. Костюком. Українські вчені, дослідники вказаної теорії (А.В.Роменець, С.Д. Максименко, М.Й. Боришевський, В.О. Моляко, Т.М. Титаренко та ін.) розвинули ідеї Г.С. Костюка щодо активно-вибіркової «позиції» внутрішнього. Проведені дослідження доводять, що з віком поступово зростає роль особистісної активності суб'єкта в його власному розвитку (Г.С.Костюк, 1989), а отже, в онтогенезі під впливом саморозвитку збільшується і варіативність напрямів подальшого життєвого шляху, вибір якого залежить від самої людини як суб'єкта розвитку.

Практика свідчить, що у становленні особистісної самодетермінації неабияку роль відіграють фактично всі чинники розвитку людини – природні, соціальні, психічні. Отже, найбільш виправданим підходом до вивчення самодетермінації є системно-структурний підхід. Він дає можливість ближче підійти до розуміння поставленої проблеми. Найбільш глибока розробка системно-структурного підходу до вивчення психіки належить В.Д. Шадрікову, який проаналізував внутрішній, інтимний

процес формування *психологічних систем діяльності*. Останні, на його думку, формуються на основі «індивідуальних якостей суб'єкта діяльності, шляхом їх реорганізації, переструктурування, виходячи із мотивів діяльності, цілей і умов» [24]. В.Д. Шадріков виділяє такі складові психологічної системи діяльності (на прикладі професійної діяльності):

1) формування мотивів професійної діяльності (відбувається зсув мотиву на ціль трудової діяльності; «прийняття» особою професії та знаходження особистісного сенсу діяльності; з формуванням професійної мотивації утворюється цілісна поведінка працівника);

2) формування мети професійної діяльності (спочатку уявляються очікувані результати, потім уточнюється конкретна ціль як найбільш оптимальна; ціль розглядається як ідеальний образ результату, як рівень потрібного досягнення; ціль виступає і як виробнича задача);

3) формування уявлень про програму діяльності (уявлення про структуру діяльності; уявлення про способи виконання діяльності; уявлення про послідовність адекватних дій і способів);

4) формування інформаційної основи діяльності (за рівнями: сенсорно-перцептивний, когнітивний, образно-оперативний; врахування плинності й багатоплановості інформації; етапи: здатність сприймати й переробляти інформацію та здібність будувати інформаційні образи відповідно до отриманих сигналів);

5) формування блоку прийняття рішень (як таких, які основані на логіці, так і таких, які ґрунтуються на виділенні найбільш вірогідних шляхів досягнення цілі);

6) формування підсистеми професійно значущих якостей (перебудова якостей у відповідності до професійної діяльності; поява та розвиток нових якостей та здібностей; формування індивідуального стилю трудової професійної діяльності, що є вінцем розвитку професіонала);

7) поетапне формування психологічної структури професійної діяльності (освоєння нормативно-схвалюваної, правильної діяльності, коли відбувається формування образу всієї нормативно-заданої діяльності; освоєння окремих дій);

8) формування індивідуальної орієнтовної основи трудової діяльності (освоєння окремих дій на основі нових, власних уявлень працівника; освоєння діяльності в цілому, як індивідуальне пристосування до себе в результаті поступового формування індивідуального стилю трудової діяльності).

Отже, самодетермінацію можна розглядати як певний аспект психологічної системи діяльності (В.Д. Шадріков), зокрема, її мотиваційної, цільової і ціннісної складових.

Психологічна характеристика самодетермінації особистості тісно пов'язана з віковими стадіями особистісного та професійного розвитку, визначається їх специфічним змістом і динамікою. Вважається, що про професійний розвиток можна говорити тільки по відношенню до дорослих, коли особистість вже має

певний рівень психічного та соціального розвитку. Тобто, професійний розвиток розглядається з періоду дорослості (від 20 до 60 років), з початку розгортання професійної діяльності.

В психологічній літературі ще не склалося єдиного цілісного розуміння як поняття «професійний розвиток», так і поняття «самодетермінація» особистості. Безперечно, професійний розвиток є залежним від особливостей психічного розвитку особистості. Нагадаємо, що під розвитком розуміють послідовні, прогресивні (а в певних моментах і регресивні), в цілому незворотні кількісні і якісні зміни психіки. Розвиток – це завжди виникнення нового, перехід до якого носить стрибкоподібний характер і включає розриви поступовості. Стабільність особистості супроводжується постійними її змінами і збагаченням. Тобто розвиток особистості характеризує процес виникнення новоутворень. Розвиток – це основний спосіб існування особистості.

Поняття «професійний розвиток» дослідники наповнюють різним змістом у залежності від об'єкта і цілі дослідження. Але, незважаючи на розходження в назвах етапів, стадій, фаз, їх кількості і вікових межах, всі психологи підкреслюють, що професійний розвиток – це довгий та динамічний процес, й виділяють у ньому, що найменше, етап підготовки до вибору професії, етап професійної підготовки і етап безпосередньої професійної діяльності [5, 8, 19, 22].

При розгляді процесів професійного розвитку в психологічній літературі найчастіше використовують такі поняття як «професіоналізація», «становлення», «формування», «суб'єкт праці».

Наведемо загально прийняте визначення професіоналізації: це цілісний безперервний процес становлення особистості спеціаліста і професіонала, який починається з моменту вибору професії, триває упродовж всього професійного життя людини і завершується, коли людина припиняє свою професійну діяльність. У психології також загально визнано, що професійний розвиток на різних етапах життєдіяльності людини є то результатом, то засобом розвитку особистості [22, 18, 17, 16]. Зауважимо, що на рівні аналізу процесу професіоналізації в ньому виділяються лінії особистісного і професійного розвитку. Вони не тотожні повною мірою, взаємообумовлюють один одного і можуть взаємно посилювати (наприклад, особистість може використати професійну діяльність для розвитку якихось своїх якостей). Особливо це стосується професій типу «людина-людина», в яких особистісна зрілість є найголовнішою умовою успішного професійного становлення. Професійний розвиток у цих професіях не відділяється від особистісного: в основі того й іншого лежить принцип саморозвитку, який призводить до вищої форми життєдіяльності особистості – творчої самореалізації [9, 17, 22].

Професійне становлення є однією із форм особистісного розвитку, є багатоплановим і складно детермінованим процесом, зі своєю специфічною структурою та динамікою розвитку, у ході якого особистість стає суб'єктом професійної діяльності та життя загалом. Найбільш поширеним у психології є таке визна-

чення професійного становлення: це процес цілісного розвитку особистості як суб'єкта професійної діяльності. Професійне становлення детерміновано як соціальними впливами (соціальною ситуацією розвитку, ведучою діяльністю), так і власною активністю індивіда в самовдосконаленні і самоздійсненні [9, 3, 16].

Під «формуванням» найчастіше розуміють сукупність прийомів і способів соціального впливу на індивіда, які мають на меті створити у нього певні якості (наприклад, нові відношення, ціннісні орієнтації, переконання, соціально і професійно значущі якості тощо).

При розгляді проблеми самодетермінації в рамках процесу професійного становлення індивіда (зокрема, впливу цього процесу на самореалізацію) важливо враховувати різні підходи щодо основних етапів розвитку особистості як суб'єкта трудової діяльності. Це дає можливість зрозуміти динаміку самодетермінації. Справа в тому, що в психології існує положення, за яким виконання певної діяльності призводить до формування у людей тих рис особистості, які зумовлені професійними вимогами до психологічних та психофізіологічних особливостей індивіда. Розглянемо сучасні погляди на основні етапи професійного розвитку.

Є.О. Клімов у своїй періодизації розвитку людини як суб'єкта праці в стадії розвитку професіонала (від 16-23 років – до пенсії) виділяє такі фази життєвого шляху професіонала та перспективи професійного розвитку [8]:

- фаза оптації (від 11-12 до 14-18 років) – на цій фазі відбувається підготовка до свідомого і відповідального планування й вибору трудового професійного шляху;
- фаза адепта (від 15-18 до 23 років) – на цій фазі відбувається освоєння основних цінностей і операціональних характеристик обраної професії;
- фаза адаптації – на ній відбувається розвиток професіонала, подальше входження людини в систему міжлюдських відношень певної професійної спільноти і подальший розвиток всіх елементів структури суб'єкта діяльності.

Є.Ф. Зеєр виділяє такі етапи професійного становлення: 1) оптація (формування професійних намірів, професійне самовизначення, усвідомлений вибір професії на основі врахування індивідуально-психологічних особливостей); 2) професійна підготовка (формування професійної спрямованості, системи соціальних і професійно орієнтованих знань, вмінь, навичок, набуття досвіду рішення типових професійних завдань); 3) професійна адаптація (входження в професію, освоєння нової професійної ролі, засвоєння технологій професії, набуття досвіду самостійного виконання професійної діяльності); 4) стадія інтернала (формування професійного менталітету, високоякісна професійна діяльність); 5) професійна майстерність (повна реалізація, самоздійснення особистості в творчій професійній діяльності – акме професійного розвитку) [19, 22].

Основні психологічні концепції професійного розвитку в західній психології, зазвичай групують у п'ять напрямків: диференційно-діагностичний, психодинамічний, теорії рішень, теорії розвитку і типологічної теорії Д. Холанда [13]. Диференційно-діагностичний напрямок (Г. Боген, Г. Мюнстенбергер, Ф. Парсонсон і ін.) виходить із того, що проблема професійного вибору вирішується через зустріч особистості (з її неповторною особистісною структурою) із сукупністю професійних вимог. А психологи, на основі тестування, повинні визначити, яка професія принесе для конкретного індивіда більшу вдовolenість і успішність.

Представники психодинамічного напрямку У. Мозер, Е. Бордін, Е. Роу та ін. акцентують увагу на центральній ролі в професійному житті різних потреб і структурно-особистісних інстанцій. У працях психологів, які розробляють теорію рішень (Х. Томе, Г. Рис, П. Ціллер та ін.), основний акцент робиться на вивчення важливої ланки процесу вибору професій – прийняття рішень (19).

У теоріях розвитку (Е. Шпрангера, Ш. Бюлера, Д. Сьюпера та ін.) професійний розвиток розглядається як послідовність якісно специфічних фаз. Як приклад наведемо основні положення теорії розвитку Д. Сьюпера: всім людям притаманні певні здібності, інтереси і властивості, виходячи із яких кожна людина підходить до певних професій, а кожна професія – до певних індивідів; час і досвід змінюють як об'єктивні так і суб'єктивні умови розвитку, що обумовлює різноманіття професійного вибору. Професійний розвиток має низку стадій і фаз; його особливості визначаються соціально-економічним статусом батьків, властивостями індивіду, його професійними можливостями тощо. Професійним розвитком можна керувати; вдовolenість роботою залежить від того, якою мірою індивід знаходить адекватні можливості для реалізації здібностей, інтересів, властивостей особистості в професійних ситуаціях [22, 5].

У типологічній теорії Д. Холанда [13, 19] основна увага приділяється виділенню певних типів особистості (до яких індивіда відносять на основі результатів тестування за різними показниками), знаходженню сфери діяльності, яка відповідає даному типу особистості і вибору одного із чотирьох кваліфікаційних рівнів цієї професійної сфери (це визначається рівнем розвитку інтелекту і самооцінки даного індивіда).

Процеси професійного розвитку вивчалися і багатьма радянськими психологами. Так, О.М. Леонт'єв, Б.Ф. Ломов, В.Д. Шадріков, О.А. Конопкін вивчали професіоналізацію в рамках психологічної теорії діяльності; Е.А. Клімов, А.К. Маркова, Л.М. Мітіна, Б.А. Федорішин, І.С. Кон – у рамках психологічної теорії професійного становлення; А.Г. Асмолов, В.С. Мерлін, К.К. Платонов – у рамках психологічної теорії особистості.

Отже, проведений аналіз досліджень з проблеми самодетермінації особистості в процесі професіоналізації, дає можливість визначити, що перспективним напрямом подальшого дослідження означеної проблеми є виокремлення в структурі самодетермі-

нації інтегральних (системних) її характеристик, що відповідають типу самодетермінації та віковим особливостям особистості. Такий підхід, на нашу думку, може бути забезпечений виокремленням взаємозв'язків різнорідних якостей самодетермінації, завдяки чому стане можливою оптимізація емпіричних досліджень на основі виділення більш загальних характеристик самодетермінованої особистості.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991. – 301 с.
2. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. М.: Мысль, 1976. –158 с.
3. Анциферова Л.И. Развитие личности и проблемы геронтопсихологии. – Издание 2-е, испр. и доп. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2006. – 512 с.
4. Гинзбург М.Р. Личностное самоопределение как психологическая проблема // Вопросы психологии. – 1988. – №2. – С. 19-26.
5. Дружинин В.Н. Психология общих способностей. – СПб.: Питер, 2002.
6. Жизненный путь личности. Вопросы теории и методологии социально-психологического исследования / Под ред. Л.В.Сохань. – К.: Наукова думка, 1987. – 277 с.
7. Качество жизни. Краткий словарь. – М.: Смысл, 2009. – 168 с.
8. Климов Е.А. Психология профессионала. – М.: Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. – 400 с.
9. Максименко С.Д. Генезис существования личности. – К.: Изд-во ООО «КММ», 2006. –240 с.
10. Маслоу А. Самоактуализация // Психология личности. Тексты. – М., 1992. – С. 108-117.
11. Мотивация личности. Феноменология. Закономерности и механизмы / Под ред. А.П. Бодалева. –М.: Изд-во МГУ, 1982. – 120 с.
12. Пророк Н.В. Особистісний і професійний розвиток практикуючих психологів //Психолого-педагогічні умови розвитку особистісної активності в освітньому просторі: Моногр. / С.Д. Максименко (та ін.); Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України . – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. – С. 144-196.
13. Райгородский Д.Я. Теория личности в западно-европейской и американской психологии. Хрестоматия по психологии личности. – Самара: Бахрах, 1996. – 360 с.
14. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М. : Изд. группа «Прогресс», 1994. – 480 с.

15. Рубинштейн С.Л. Принцип творческой самодеятельности: К философским основам современной педагогики // *Вопр. психол.* – 1986. – №4. – С. 101-109.
16. Слободчиков В.И. Психология человека / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М.: Школа-пресс, 1995. – С. 340.
17. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении. – К.: Просвіта, 1996. – 404 с.
18. Фейдимен Дж., Фрейгер Р. Личность и личностный рост / Выпуск 2. Пер. с англ. – М.: Изд. Российского открытого университета, 1992. – 136 с.
19. Фонарев А.Р. Профессиональная деятельность как смысл жизни и акме профессионала // *Мир психологии.* – 2001. – № 2. – С. 104-109.
20. Чирков В.И. Самодетерминация и внутренняя мотивация поведения человека // *Вопросы психологии.* – 1996. – № 3. – С. 116-132.
21. Чирков В.И. Межличностные отношения, внутренняя мотивация и саморегуляция // *Вопросы психологии.* – 1997. – № 3. – С. 102-111.
22. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг: Учеб. пособие / Лидия Бернгардовна Шнейдер. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004. – 600 с.
23. Словник іншомовних слів / За ред. О.С.Мельничука. – Київ. – Головна редакція української радянської енциклопедії. – 1985. – 987 с.
24. Шадриков В.Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности. – М.: Наука, 1982. – 185 с.

As the result of the research the key conceptual theoretical ways to the problem of self-determination are defined, the essence of basic definition is revealed, a modern state of the problem of self-determination in home and foreign psychological.

Key words: self determination, professionalization, self-development of personality, behavior, abilities.

Отримано: 25.09.2009